

og film. Fx *Teenagerlove*, *Selv mordsskolen*, *Frihed - det bedste guld* og mange andre. Det er ikke mindst analysernes bidrag til den overordnede udvikling af velfærdsstatens historie, som udgør dens litteratursociologiske del. Bogens næstsidste kapitel analyserer således en stor del af Anders Bodelsens forfatterskab, mens det sidste kapitel om 'Velfærdsdystopisme' analyserer Henrik Stangerups *Manden der ville være skyldig*.

Lasse Horne Kjældgaard er en dygtig læser, og det gælder både i teatret, filmen, romanen og novellen. Hans analyser oplyses af hans historiske gennemgang af velfærdsstatens historie, men de oplyser også selv denne historie. På den måde er det en samlet analyse. Velfærdsstaten får en karakter som en slags mål, selvom bogen slutter af med at lokalisere en holdning hos flere af de forfattere, som synes at omfavne den, at "Det er alligevel

som om der mangler noget". Hvilken rolle er tiltænkt forfatteren? Vil han som forfatteren i Erik Knudsens *Frihed - det bedste guld* føle sig tilskyndet til at emigrere? Og hvorhen?

Velfærdsstaten har siden været en kastebold blandt politikere. Ingen – heller ikke de borgerlige – kan føre en politik, som har afskaffelsen af velfærdsstaten som sit mål, selvom det i al hemmelighed er hensigten. I stedet kalder man den langsomme kvælning af velfærdsstaten for 'reformer'. Og det skal få nedskæringerne til at tage sig ud som forbedringer. I netop denne 'reform'-tid er Kjældgaards bog påfaldende aktuel. Den åbner flaskepost fra en svunden tid, som forfatteren kalder det, tager en tur tilbage til den gang, velfærdsstaten var noget uvist, noget skræmmende eller noget faktisk eksisterende. Nu lytter politikerne ikke mere.

Anmeldelse af Henrik Kaare Nielsen

PREKÆRT

Janne Gleerup, Birger Steen Nielsen,
Peter Olsén og Niels Warring:
PREKARISERING – OG AKADEMISK ARBEJDE,
Frydenlund Academic 2018
440 sider. Kr. 299,-.

Den tiltagende udbredelse af prekære (usikre, sårbare, penible) ansættelsesforhold på arbejdsmarkedet har i de senere år påkaldt sig en vis opmærksomhed i samfundsbatten. I en dansk kontekst er det især den britiske forsker Guy Standings analyser, der har udgjort referencerammen for debatten – i det omfang denne overhovedet har været teoribaseret.

Arbejdslivsforskerne Janne Gleerup, Birger Steen Nielsen, Peter Olsén og Niels Warring

har nu beriget debatten med en ambitiøs og omfattende bog, der – uden at forklejne Standings vigtige bidrag – byder på en mere kompleks teoretisk og historisk rammesætning af fænomenet prekarisering.

Som udgangspunkt redegøres der for, hvordan begrebet prekarisering har rod i 1800-tallets franske og tyske tænkning, samt hvordan prekære ansættelsesforhold har været det fremherskende vilkår i størstedelen af den kapitalistiske epoke: Det er strengt taget kun i den klassiske velfærdsstats periode i de rige vestlige lande i nogle få årtier efter 2. verdenskrig, at normalarbejdsforholdet har været defineret som ikke-prekært (kendetegnet ved fast fuldtidsarbejde, faglige rettigheder og pensionsopsparing – i kombination med statsligt garanterede universelle velfærdsrettigheder). De senere års tiltagende tendens til svækkelse af denne relative sikring af de lønafhængiges livssituation i disse lande kan således siges at repræsentere en tilbagevenden til en historisk dominerende normalitet – og altså til de vilkår, der gælder i den øvrige kapitalistiske verden.

Ikke desto mindre betones det, at det velfærdsstatslige normalarbejdsforhold fortsat er et aktivt element i den igangværende samfundsudvikling i kraft af, at dets bestemmelser stadig ligger til grund for majoriteten af de overenskomstmæssige ansættelsesforhold – og i videre forstand i kraft af, at dette normalarbejdsforhold i vores del af verden historisk har opnået status af almen samfundsmæssig forventningshorisont med hensyn til forholdet mellem liv og arbejde. Det velfærdsstatslige normalarbejdsforhold er med andre ord et centralt element i den politisk-kulturelle værdikontekst, som den aktuelle prekariseringstendens udfolder sig på baggrund af.

Bogen inddrager og diskuterer en lang række teoretiske positioner og tegner således et bredt og nuanceret billede af diskussionerne omkring prekariseringsproblematikken. Læseren lades dog aldrig i tvivl om, at bogens egen position er forankret i den tyske kritiske teori, ikke mindst traditionen fra Oskar Negt, og med dette udgangspunkt diskuterer og kritiserer forfatterne den foreliggende litteratur på området. Det er i denne forbindelse velgørende, at forfatterne problematiserer Guy Standings og store dele af den danske debats homogeniserende tale om ”prekariatet”, der illuderer, at de prekariserede udgør et socialt interessefællesskab og et forandringssubjekt på linje med den klassiske revolutionsteoris begreb om proletariatet. Det pointeres med rette, at de mennesker, der er ramt af prekarise-

ring, er en alt for atomiseret og heterogen størrelse til at kunne tilskrives en sådan rolle.

Forfatterne udvikler i analysens første del deres eget bud på en historisk-teoretisk forståelsesramme for prekariseringstendensen. I anden del gennemfører de en empirisk analyse af prekariseringens subjektive implikationer for berørte på det akademiske arbejdsmarked. Den historisk-teoretiske del giver en nuanceret og gennemarbejdet fremstilling af kapitalismens forskellige udviklingsfaser og de skiftende historiske vilkår, kampen om arbejdstiden har udspillet sig på. Den aktuelle prekariseringsproblematik placeres i spændingsfeltet mellem fordisme og postfordisme, altså mellem på den ene side den fordistiske reguleringsmodel (defineret ved masseproduktion, kollektivt aftalesystem på arbejdsmarkedet, herunder ”normalarbejdsforholdet”, samt velfærdsstatslig omfordeling), som bragte de kapitalistiske lande ud af 1930ernes krise og sikrede en solid økonomisk vækst og velstandsstigning frem til midten af 1970erne – og på den anden side den neoliberalistiske postfordisme, der fra 1980erne og fremefter etablerede sig som det nye paradigme for kapitalakkumulation.

Med ”fleksibilisering” som mantra har en mangfoldighed af postfordistiske reguleringstiltag sigtet på at udvide arbejdsgivernes råderum med hensyn til arbejdets tilrettelæggelse og lønarbejdernes ansættelsesvilkår – og således været på kollisionskurs med de kollektive sikringer, som fordismen og velfærdsstaten havde etableret. Begreber som ”flexicurity” og ”den danske model” repræsenterer kompromisformler i dette konfliktfelt, og de har da også indtil videre for den veletablerede del af arbejdsmarkedet været i stand til at tilgodese både arbejdsgiverinteressen i udvidet handlefrihed og medarbejderinteressen i sikre og ordentlige arbejdsvilkår. Men for voksende dele af arbejdsmarkedet holder dette kompromis ikke længere: I mange sektorer på tværs af uddannelses- og fagrænser vokser andelen af prekære ansættelsesformer (f.eks. i form af tvunget deltidsarbejde, vikariat, projektansættelser, freelanceansættelser, løntilskudsjob, fleksjob, praktikansættelser – alle uden eller med forringet overenskomstmæssig sikring). Forfatternes skøn er, at 20-25% af den danske arbejdsstyrke p.t. er berørt af prekarisering, og at andelen er stigende. Bevidstheden om dette skred presser sig endvidere på som et meget nærværende trusselsperspektiv også hos dem, der fortsat er i sikre ansættelsesforhold.

Forfatterne tegner vel at mærke ikke et glansbillede af fordismen og den klassiske velfærdsstat, og fremstillingen er således heller ikke drevet af en nostalgisk længsel efter en genetablering af denne historiske og geografiske undtagelsessituation. Men der er ikke desto mindre træk ved denne konstellation (tilstræbt universel lighed og sikkerhed, kollektive organisationer og bevægelser, erfaringsbaseret social solidaritet m.m.), der ifølge forfatterne fortsat udgør værdifulde og relevante orienteringspunkter for en bedre samfundsudvikling overalt på kloden.

Den markante styrkelse af arbejdsgiversiden, som den neoliberalistiske postfordisme er eksponent for, er tæt forbundet med den liberalisering af kapitalbevægelser over landegrænser, som indledtes i 1980'erne og fik fuld vind i sejlene efter Murens fald. Kapitalen var nu ikke længere bundet til det nationalstatslige rum, som jo netop havde været rammen om opbygningen af den klassiske velfærdsstat og etableringen af fagbevægelsens historiske styrkepositioner, og hermed var styrkeforholdet helt forandret: Den stående trussel om, at investeringer og arbejdspladser vil blive flyttet til udlandet, hvis arbejdsgiversiden ikke får sine krav indløst, trumfer ethvert kampskridt, medarbejderne og fagbevægelsen har til rådighed.

Denne nye konstellation har også politiske implikationer, idet den berører nationalstaten dens klassiske politiske værktøjer: Eftersom væsentlige vilkår for samfundøkonomien og dermed politiklægningen opstår på det globale marked og altså uden for nationalstatens jurisdiktion, transformeres statens rolle i retning af det, der er blevet begrebsliggjort som "konkurrencestaten". Det er i denne sammenhæng ganske tiltrængt, at forfatterne går i rette med den udbredte opfattelse i den danske offentlighed, at begrebet om konkurrencestaten skulle være opfundet af Ove Kaj Pedersen og første gang introduceret i hans bog *Konkurrencestaten* fra 2011. Det er ikke tilfældet: Begrebet har været brugt i den internationale faglitteratur siden begyndelsen af 1990'erne, og jeg var selv med til at introducere det på dansk i 1995 (i form af en oversat artikel af den tyske stats-teoretiker Joachim Hirsch i tidsskriftet GRUS nr. 46). Det er endvidere karakteristisk, at den internationale debat analyserer udviklingen i retning af konkurrencestaten kapitalismekritisk med fokus på dennes problematiske implikationer, mens der hos Ove Kaj Pedersen og i den fremherskende danske debat er tale om en affirmativ, problemforflygti-

gende begrebsliggørelse af konkurrencestaten: Konkurrencestaten gælder her som velfærdsstatens redningsmand, og der eksisterer angiveligt ingen alternativer til denne udvikling.

Det er i hovedsagen Joachim Hirsch's kritiske analyse af konkurrencestaten, forfatterne trækker på i deres udvikling af en forståelsesramme for prekariiseringstendensen. På baggrund af frisættelsen af både finanskapitalen og den produktive kapital til at operere på tværs af landegrænser er de rige landes stater udfordrede på deres traditionelle, primært indadvendte rolle som regulator af interne balancer og konflikter i det nationale samfund. Det scenarium, som globaliseringen udstikker, gør det nærliggende, at de rige lande løbende og så vidtgående som muligt skal tilpasse sig udviklingen i den nationale kapital konkurrencebetingelser på verdensmarkedet, hvis de fortsat ønsker at oppebære en global formagtsstilling og være i stand til at tilegne sig broderparten af klodens ressourcer – og pointen er, at dette netop er deres højeste prioritet.

Statens nye rolle bliver i dette scenarium at gestalte og forestå denne tilpasning af samfundet til erhvervslivets internationale vilkår. Staten fortolker udviklingstendenser på de internationale markeder og de muligheder og farer, disse repræsenterer for det nationale erhvervslivs konkurrenceposition, og den gennemfører på hjemmefronten de reformtiltag, der forventes at bringe samfundet på forkant med udfordringerne. Hos OECD, EU-Kommissionen og andre internationale samarbejdsorganisationer henter man inspiration med hensyn til, hvad der skal til for optimalt at ruste samfundet til at stå distancen i den internationale konkurrence, og der opstår således en international konkurrencestatslig mainstream, som politikere, økonomer og bureaukrater bekræfter hinanden i at tro på og lægge til grund for reformer.

Eftersom ingen imidlertid med sikkerhed kan udpege, hvilke satsningsområder der vil have langsigtet bærekraft, er tendensen, at man i alle de rige lande søger at helgardere sig: Man mobiliserer alle tilgængelige samfundsmæssige ressourcer og indskriver dem som aktiver i styrkelsen af erhvervslivets konkurrenceevne. Det er med andre ord ikke blot traditionelle politikområder som finanser, økonomi, infrastruktur, miljø m.m., der inddrages i tilpasningen, men derimod samfundslivets fulde spektrum: folkesundhed, børneopdragelse, uddannelse, forskning, kunst og kultur etc. – alt sammen forpligtes det via teknokratisk styring på først og

fremmest at skulle bidrage til at højne erhvervslivets konkurrenceevne på verdensmarkedet.

Denne totaliserende trimning af samfundet til at matche det internationale markeds konkurrencebetingelser går hånd i hånd med forandringen af statens basale fokus fra "welfare" til "workfare", altså fra universel solidaritets- og velfærdsorienteret omsorg for de borgere, som midlertidigt eller permanent er ude af stand til at klare sig selv, til en målrettet aktiveringspolitik, der reducerer samfundet til et arbejdsfællesskab defineret af de vilkår, som arbejdsmarkedet til enhver tid tilbyder. Her er det kun folk i fast arbejde, der anerkendes som fuldgyl-dige borgere, og som konsekvens beskæres overførselsindkomster løbende, ligesom arbejdsløse, kon-tanthjælpsmodtagere og førtidspensionister systema-tisk mistænkeliggøres, disciplineres og gennemkon-trolleres med henblik på så hurtigt som muligt at indlemme dem i arbejdsmarkedets ekspanderende prekære ansættelsesforhold. "Øge arbejdsudbuddet", som det hedder i teknokratsprog.

Bogens anden del er en empirisk, kvalitativ ana-lyse af, hvordan prekariseringstendensen slår igen-om og opleves af den enkelte lønarbejder på det akademiske arbejdsmarked. Undersøgelsen er gen-nemført i samarbejde med Dansk Magisterforening, som har bidraget med finansiering og hjælp til re-kruttering af informanter. Empirien er primært re-præsenteret i bogen i form af en række personlige arbejdslivshistorier, som efterfølgende gøres til gen-stand for en oplevelsesanalyse, der belyser kom-pleksiteten i den subjektive erfaring af prekari-seringens vilkår.

Som et fællestræk ved arbejdslivshistorierne fremstår prekariseringsoplevelsen på den ene side som forbundet med krænkelser, usikkerhed, tvivl på eget værd, skyld/skam samt berøvelse af autonomi og fri livstid. På den anden side er det samtidig et gennemgående træk ved historierne, at de berørte udfører et komplekst *balancearbejde* (Negt), hvor de negative implikationer hele tiden får modspil af et genuint, myndigt engagement i arbejdets kvalita-tive aspekter og den personlige interesse i og til-fredsstillelse ved at præstere god faglighed, der er forbundet hermed. Her er med andre ord tale om en løbende *bearbejdning* af prekariseringen, som rum-mer perspektiver for læreprocesser, der peger ud

over dette vilkår i retning af et mere selvbestemt ar-bejdsforhold.

I modsætning til Foucault-baserede analyser, der i udgangspunktet italesætter forholdet mellem struk-turel samfundsudvikling og menneskelig adfærd de-terministisk – som et spørgsmål om individernes refleksagtige *internalisering* af samfundsstrukturelle krav – præsenteres vi således her for en langt mere kompleks og dynamisk forståelse af denne relation: som et egentligt *konfliktforhold*, som subjekterne bakser med i et uophørligt erfaringsbaseret balance-arbejde, der nok er prekært, men også rummer mod-standspotentialer, mulighed for myndiggørende læreprocesser samt kvalificerede elementer til ud-vikling af alternative perspektiver for arbejde og liv.

Afslutningsvis diskuteres mulige alternativer til prekariseringen. Forfatterne positionerer sig på den ene side i forhold til socialdemokratiske visioner om fornyelse af velfærdsstaten og udvikling af en "so-cial kapitalisme" som modtræk til prekariseringen – og på den anden side i forhold til Guy Strandings formulering af en klassepolitik for "prekariatet". Forfatterens alternative vision samler perspektiver fra analysens to dele og peger således i lyset af neo-liberalistisk postfordisme og konkurrencestat som overgribende problemkompleks både på nødvendig-heden af en helhedsorienteret nyordning af det sam-fundsmæssige arbejde med hertil hørende nyt velfærdsparadigme og på inddragelse af borgernes subjektive erfaringer og behovet for fri livstid som centralt orienteringspunkt for udviklingen af et nyt samfundsmæssigt arbejdsforhold. Fagbevægelsen tilskrives en vigtig faciliterende rolle i dette udvik-lingsperspektiv med hensyn til både politikformule-ring, organisering og varetagelse af et udvidet man-dat, der omfatter sociale og kulturelle læreprocesser blandt medlemmerne.

Det hører til sjældenhederne, at vi præsenteres for en så kvalificeret og perspektivrig analyse af vitale problemer i samtiden. Bogen bør være pligtlæsning for alle, der har med arbejdsmarkedspolitik at gøre, og for alle andre kan den varmt anbefales som dis-kussionspartner både i det individuelle balancear-bejde og i vores offentlige livtag med det påtræn-gende fælles anliggende: hvor vi vil hen med ar-bejdslivet, samfundet og kulturen.